

Replik til Palle Svensson

AF

MOGENS HERMAN HANSEN

I sidste hæfte af *Historisk Tidsskrift* (2015-2, s. 525-32) har Palle Svensson skrevet en debatanmeldelse af min bog *Demokratiets historie fra oldtid til nutid* (Museum Tusulanums Forlag 2012). Som bogens forfatter føler jeg mig naturligvis kaldet til at deltage i debatten. Indledningsvis vil jeg gerne takke Svensson for hans anmeldelse. Han fokuserer på mange væsentlige synspunkter og problemstillinger, og jeg har med glæde noteret, at han overordnet er tilfreds med bogen. Naturligvis er der også ting, vi ser forskelligt på, han som politolog, jeg som historiker, og der er aspekter af demokratiet og dets historie, som vi er uenige om. Det er dem, jeg vil tage op her. Jeg finder det overflødigt i denne sammenhæng at nævne de træk af demokratiets historie, vi er enige om, herunder også synspunkter, jeg har lært af Svensson.

Periodisering og vægtning af stoffet

Indledningsvis (s. 525) kommenterer Svensson vægtningen af de tre perioder, bogen behandler. Der er et kort afsnit om det oldgræske direkte demokrati (17 sider), et lige så kort om den politiske tænkning fra Cicero til Rousseau (17 sider), fulgt af et meget langt afsnit (135 sider) om det moderne repræsentative demokrati (fra dets forhistorie i 1600-tallet og 1700-tallet frem til 2011) „Bogens titel er derfor en smule misvisende. Der er meget mere nutid end fortid,“. Denne kvantitative vægtning af perioderne vil jeg dels modificere, dels forsvare. Hvis vi tolker nutid som samtidshistorie, så rækker den ca. 60 år bagud, nemlig så længe, der stadig lever mennesker, der har oplevet historien og kan erindre begivenheder og samfundsformer i stedet for blot at have læst eller hørt om dem.¹ I relation til demokratiets historie kan afslutningen af 2. Verdenskrig, altså året 1945, regnes for skellet mellem nutid og fortid. I så fald er der 78 sider om nutidens demokrati fra 1945 til 2011. Det er stadig langt mere end de to første afsnit tilsammen, og det finder jeg berettiget. Demokratiet fandtes i oldtiden i den græske

¹ M.H. Hansen: *Tidens triumf. En historikers tanker om tid i historien*, København 2009, s. 18.

bystatskultur, hvor det i klassisk tid (ca. 450-323 f.Kr.) og tidlig helle-
 nistisk tid (323-150 f.Kr.) var den almindeligste forfatningsform. Men
 det fandtes ikke i nogen af de andre 36 bystatskulturer, Poliscenteret
 har studeret, hverken i oldtiden, i middelalderen eller i nyere tid. De
 republikanske bystater, der fandtes, var alle aristokratier eller oligar-
 kier (s. 21 med note 51). I tiden fra ca. 150 f.Kr. frem til slutningen af
 1700-tallet fandtes demokrati slet ikke som styreform, kun som en for-
 fatningstype diskuteret i den politiske tænkning og næsten altid ne-
 gativt vurderet, undtagen hvis den indgik som et element i en blandet
 forfatning. Derfor bør demokratiet i denne periode ikke fylde mere,
 end det gør. En af bogens pointer er det forbløffende faktum, at de-
 mokratiet overhovedet har haft så stor betydning i den politiske tænk-
 ning i de næsten 2000 år, det slet ikke fandtes som styreform noget
 sted i verden (s. 55-56). Men i løbet af 1800- og 1900-tallet er demo-
 kratiet vendt tilbage i en ny skikkelse, og nu er det som bekendt den
 almindeligste forfatningsform i hele verden. Ifølge Freedom Houses'
 årlige målinger af frihed og demokrati findes det i dag i ca. 120 af ver-
 dens 194 stater. Med en sådan udbredelse fortjener det en langt mere
 omfattende beskrivelse end det oldgræske demokrati. Men Svensson
 har ret i, at nutiden er den periode, jeg som oldtidshistoriker „angi-
 veligt har de dårligste forudsætninger for at behandle„. Han har så-
 ledes kunnet påpege nogle fejl, som burde have været rettet: (1) „Den
 franske valg måde med flertalsvalg i to omgange er ikke en mellemting
 mellem flertalsvalg og forholdstalsvalg [som jeg hævder s. 118], men
 en variant af flertalsvalg„ (s. 532). (2) „Det siges (s. 79), at Landstinget
 blev valgt indirekte af mænd over 40 år Det er forkert. Landstinget
 blev ganske rigtigt valgt indirekte, men med det, man den gang kaldte
 almindelig valgret„ (s. 530) [dvs. 30 års valgretsalder]. Fejlen skyl-
 des dog her en lapsus: Jeg kom af vanvare til at skrive „af„ i stedet for
 „blandt„ mænd over 40 år„. Det står rigtigt i note 500: „For Landstin-
 get var valgretsalderen 30 år (Grundlovens §39) og valgbarhedsalde-
 ren 40 år (§40)„. (3) Opfattelsen af, at USA's præsident er folkevalgt
 (s. 65), bør ikke føres tilbage til forfatningen af 1787 (s. 532). Rig-
 tigt. Den vokser først frem i forbindelse med præsidentvalget i 1832,
 hvor man indfører, at den kandidat, der vinder folkets flertal i en stat,
 dermed har vundet alle statens valgmænd, og det var Andrew Jack-
 son, præsidentvalgets vinder i 1828, der fremhævede, at præsidenten
 er den eneste, der med rette kan hævde, at han repræsenterer hele fol-
 ket. Se n. 828, hvor jeg beskriver valgmandsordningen. Med tre undta-
 gelser, den sidste i 2000, er præsidentposten gået til den kandidat, der
 har fået flest stemmer i hele USA. ²

² T.E. Patterson: *The American Democracy*, 10. udg., New York 2011, s. 48, 329.

Den oldgræske forfatningstypologi

I skildringen af oldtidens forfatninger efterlyser Svensson (s. 526) „en forklaring på, hvorfor det bliver monarki, aristokrati og demokrati (to positive og en negativ), der overlever som de tre hovedformer,. Det skyldes, som forklaret s. 34, at „det var Polybios’ forfatningsmodel, der i eftertiden fik endnu større betydning end den aristoteliske ... Hans forfatningsskema ligner Aristoteles’ med den terminologiske forskel, at han bruger ordet *demokratia* om den positive form for folkestyre, medens afarten kaldes *ochlokratia*, dvs. pøbelvælde,. Når man i middelalderen og nyere tid foretrak hans form for blandet forfatning frem for Aristoteles’, skyldes det, at Aristoteles’ blandede forfatning kun medtager oligarki og demokrati (to afarter, der kan danne grundlaget for en god forfatning, når de blandes) og udelukker monarkiet (se n. 124), hvorimod Polybios’ blanding som tredje element medtager kongedømmet, der jo fra hellenistisk tid og frem til og med 1800-tallet blev den altdominerende forfatningsform, så vi får en blanding af tre positive forfatningsformer (s. 33-34 med note 136).

Montesquieu om sammenkædning af demokrati og repræsentation

Svensson anfægter (s. 527-28) mit synspunkt, at det er Montesquieu og ikke, som ofte påstået, Robespierre, der bør have æren af at have introduceret tanken om det repræsentative demokrati. Svensson påpeger, at Montesquieu kun bruger selve ordet „demokrati,, om det antikke direkte demokrati, og at det først er Robespierre, der taler om repræsentativt demokrati. Men ligesom Montesquieu bruger Robespierre ikke udtrykket repræsentativt demokrati. I den tale, han holdt i konventet d. 5. februar 1794, slår han derimod fast, at ordene demokrati og republik er synonyme, og at demokratiet ikke er en stat, hvor det forsamlede folk træffer alle afgørelser, men „demokratiet er en stat, hvor *det suveræne folk* ledet af de love, som er dets værk, *selv gør alt det, det kan gøre godt, og gennem delegerede alt det, som det ikke kan gøre selv,,*. Den kursiverede passage er imidlertid et ordret citat af Montesquieu *Om lovenes ånd* 2. bog, 2. kapitel med titlen: *Om den republikanske regering og de love, der vedrører demokratiet*. (Sætningen „ledet af de love, som er dets værk,, er utvivlsomt et ekko af Rousseau, jf. side 51 med n. 254). Den eneste sproglige forskel er, at Robespierre taler om *delegerede*, ikke om *repræsentanter*, Montesquieu derimod i bog 2.2 om *ministre* og *magistrater*. Men han understreger, at de er udpeget af folket, altså ikke er embedsmænd, og i bog 11.6, hvor han gentager sit synspunkt, siger han, at „folket gennem sine repræsentanter skal gøre alt det, som det ikke kan gøre selv,, og kort efter at „folket kun bør have del i regering-

gen ved at vælge sine repræsentanter, hvad der ligger inden for dets rækkevidde“.³

Politiske partier

Svensson påpeger (s. 528), at jeg først omtaler de politiske partier som en forudsætning for demokrati, siden som et definatorisk træk ved demokratiet (s. 529). Politiske partier er ældre end det moderne demokrati; i nyere tid kan de spores tilbage til især Whigs og Tories i England, dannet i slutningen af 1600-tallet. I 1700-tallet var der tilsvarende ansatser til partidannelse ved valgene til de lovgivende forsamlinger i de engelske kolonier i Nordamerika (s. 93). I afsnittene om demokratiets historie frem til 1914 beskriver jeg partierne som en af forudsætningerne for demokrati (s. 84-85 med note 455 og s. 91-95), hvorimod jeg i skildringen af det moderne repræsentative demokrati opfatter politiske partier som et definatorisk træk ved demokratiet (f.eks. s. 143, 159).⁴ Det skyldes, at partierne har skiftet karakter. Partierne opstod og udvikledes som private organisationer, og den status bevarede de indtil ca. 1945. I flere stater blev politiske partier forbudt i mellemkrigstiden (f.eks. i Portugal, Letland og Litauen), eller i hvert fald blev andre partier end det herskende forbudt. Efter 2. Verdenskrig har mange stater fået nye demokratiske forfatninger, og her optræder de politiske partier i landets grundlov som en uomgængelig statsinstitution med krav om, at partier skal være demokratiske. Tysklands Grundgesetz fra 1949 (Art. 21) er blot ét eksempel blandt mange andre. Danmark er nærmest blevet en undtagelse ved slet ikke at omtale partier i grundloven, der jo i mange paragraffer er en uændret gentagelse af Junigrundloven fra 1849. Partier som et definatorisk træk ved demokratiet fremgår også af Schumpeters definition af demokrati som en procedure. Konkurrencebetingede valg som demokratiets omdrejningspunkt er så nøje knyttet til eksistensen af politiske partier, at de, der bruger Schumpeters definition som minimumsdefinition på demokrati, følger ham i at anse politiske partier som et definatorisk træk ved demokratiet.⁵ Jeg kan ikke følge Svensson i, at „kon-

³ Detaljeret behandlet i min artikel „The Transition from Direct to Representative Democracy“, M. Böss, J.Møller & S.-E. Skaaning (red.): *Developing Democracies*, Aarhus 2013, s. 24-36.

⁴ Cf. E.E. Schattschneider: *Party Government*, New York 1942, der på side 1 fremsætter „the thesis that political parties created democracy and that modern democracy is unthinkable save in terms of the parties.“

⁵ Se J. Schumpeter: *Capitalism, Socialism and Democracy*, 3. udg., London 1976, s. 283, jf. D. Held: *Models of Democracy*, 3. udg, Stanford 2006, s. 150; G. Sartori: *Political Parties*, Cambridge 1976, s. 50.

kurrencebetingede valg kan godt foregå på andre måder end gennem kamp mellem partier, selv om dette er blevet det mest almindelige..

Gamle versus nye demokratier

Svensson undrer sig over (s. 528), at jeg på s. 112 regner Danmark blandt de „gamle demokratier,, i mellemkrigstiden (1918-39), når almindelig valgret først blev indført i Danmark i 1915. Men før 1. Verdenskrig blev almindelig valgret normalt forstået som (stort set) almindelig valgret *for mænd*. Og det havde man i Danmark i 1901, da folketingsparlamentarismen blev indført, selv om tyende først fik valgret i 1915. Den ofte brugte skelnen mellem „gamle,, og „nye,, demokrati-er⁶ forstås normalt som et skel mellem stater, hvor demokratiet går tilbage til tiden før 1914 (eller i hvert fald før 1918) versus stater, hvor det først indføres efter afslutningen af Verdenskrigen i 1918. Før Verdenskrigen må almindelig valgret (for mænd) anses for et nødvendigt, men ikke et tilstrækkeligt kriterium for demokrati. I Frankrig var der almindelig valgret under Napoleon 3. og i Tyskland under Bismarck og også i stater som Portugal, Spanien og Østrig. Omvendt er parlamentarismen i bredere forstand, hvor parlamentet forstås som demokratiets suveræne institution (s. 98), ikke i sig selv et nødvendigt kriterium. I verdens ældste moderne demokrati, USA, ville man ikke påstå, at Kongressen var Forbundsstatens suveræne institution. I USA var og er der simpelt hen ingen suveræn i ordets klassiske betydning.⁷

Robert Dahls sondring mellem demokrati og polyarki

Svensson synes (s. 531), at jeg med overtagelsen af Møller og Skaanings begrebsdannelse misser en central pointe hos Robert A. Dahl, nemlig sondringen mellem de faktisk eksisterende polyarkier og det demokratiske ideal om en styreform baseret på politisk lighed. Men han gør korrekt opmærksom på, at jeg i n. 894 gør rede for Dahls sondring mellem polyarki og demokrati. Når jeg ikke gør mere ud af sondringen, skyldes det, at der i politisk videnskab stort ikke er nogen, der har fulgt Dahl og kun har brugt begrebet demokrati om et ideal, der ikke findes i virkelighedens verden. Især i empiriske studier bruger alle stadigvæk termen og begrebet demokrati om det, som Dahl kalder polyarki.⁸ Når Dahl undtagelsesvis taler om demokrati, er det især i for-

⁶ Jf. f.eks. Michael Mann: *Fascists*, Cambridge 2004, kapitel 2, hvor Danmark regnes blandt de gamle demokratier.

⁷ S. 149 og M.H. Hansen: *Hvad er en stat?*, København 2013, s. 34 med note 229.

⁸ Se f.eks. J. Møller & S.-E. Skaaning: *Demokrati og demokratisering*, København

bindelse med mulige participatoriske styreformer, f.eks. at lade et lodtrukket panel på 1000 personer debattere en sag i et års tid ved blandt andet at mødes elektronisk og derefter afgøre sagen. Panelets afgørelse vil i så fald være selve *demos'* dom.⁹

Definition af begrebet ideologi

Svensson bemærker (s. 532): „I det hele taget er det en mangel både i denne bog og i *Demokrati som styreform og som ideologi*, at der ikke gives en præcis definition af begrebet ideologi. Begrebet synes alene at omfatte grundværdier, ideer og idealer som frihed og lighed og måske menneskerettigheder, men ikke noget om virkelighedsforståelse og strategi,. Her må jeg henvise til min forrige bog *Demokrati som styreform og som ideologi* s. 35: „Ved en politisk ideologi forstås her et ideal eller et sæt af idealer, som tilhængere af ideologien forsøger at realisere. I en politisk ideologi indgår der således to elementer: Selve idealet og den måde, på hvilken idealet kan realiseres. Den klassiske marxisme er en ideologi, der har det stats- og klasseløse samfund som sit ideal og revolutionen fulgt af proletariatets diktatur som vejen til at realisere idealet. Demokratiet forstået som ideologi er den statsform, der tilstræber at realisere det størst mulige mål af frihed, lighed og menneskerettigheder i det hele taget. Selve idealet er frihed, lighed og menneskerettigheder; demokrati er den styreform, der skal føre til virkeliggørelsen af idealet. Sammenhængen mellem de demokratiske idealer og den demokratiske styreform er troen på, at demokrati er den bedste, eller måske ligefrem den eneste styreform, hvis man vil realisere disse idealer,, se side 31 og 39-45. Jeg medgiver, at jeg i indledningen til *Demokratiets historie* godt kunne have henvist til denne definition.

2010, s. 92; samme: *Demokrati. Opfattelser, udviklinger, årsager og virkninger*, København 2014, 73-85.

⁹ R.A. Dahl: *Democracy and Its Critics*, New Haven 1989, s. 340. Se M.H. Hansen: *Demokrati som styreform og som ideologi*, København 2010, s. 113. Dahls fem kriterier for demokrati (1989, 108-31), især 4 passer i virkeligheden bedre på direkte end på repræsentativt demokrati.